

Tzvetan Todorov

Ortak Hayat

Türkçesi: Mehmet Emin Özcan

Araştırma - İnceleme

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	9
1. Düşünce Tarihine Genel Bakış	
Toplum dışı gelenekler.....	13
Keşif ve keşfin indirgenmesi	21
Modern zamanlara kalanlar	38
2. Olmak, Yaşamak, Varolmak	
Ölüm itkisinin ötesinde	55
Üç basamak	60
Bireylerin kökeni	66
3. Tanıma ve Uğrakları	
Modaliteler	83
Toplumsal savunma stratejileri.....	93
Onay almak	95
İkame tanıma	99
Vazgeçişler	103
Rol sırası	112
4. Kişinin Yapısı	
İçsel çokluk	117
Montjouvain’de bir karşılaşma	120
En küçük takım	125
5. Birlikte-varoluş ve Tamamlanma	
Kendi’nin tamamlanması	141
Dar patikalar	144
Kaynakça	153

1.

Düşünce Tarihine Genel Bakış

Toplumdışı gelenekler

Avrupa felsefe düşüncesinde insani olanın tanımıyla ilgili genel eğilimlere baktığımızda ilginç bir sonuca varırız: Toplumsal boyut, ortak hayat olgusu genellikle insana *gerekli* görülmez. Mamafih bu “tez” bir tez olarak sunulmaz, dile getirilmemiş bir önkabuldür daha çok; bu yüzden de sahibinin kanıt sunma fırsatı olmamıştır, zaten bunu bu minvalde daha kolay kabul ederiz. Üstelik bu tez bir yandan birbiriyle zıtlaşan, çarpışan kuramların ortak paydasını oluşturur: Çatışmalarda tutulan taraf ne olursa olsun daima yalnız, toplumsal olmayan bir insan tanımını benimser.

Bu toplumdışı bakışın farklı versiyonlarını tespit etmek kolaydır. Öncelikle antikçağ düşünürlerinin mirasçıları olan klasik çağın büyük ahlakçılarınkini (ahlak dersi vermek yerine töreleri çözümlemek için ellerinden geleni yapanları) ele alalım. Bu versiyon insanlığı iki durum arasında bocalar halde gösterir. Durumlardan biri gerçek ama aynı zamanda yanılsamalarımızın ürünü olan bir hayattır; insanoğlu toplumsal ilişkiler ağı içinde tutulur, doğru ama bu onun zayıflığı nedeniyle. Diğer durum ise, her ne kadar ancak zorlukla ulaşıyor olsak da kendi sahibi hayatımızdır; burada icabında tanrılara yakın olabiliriz fakat öteki insanlar karşısında özgürleşmişizdir: Toplumsallığın yüzeysel çalkantılarını geride bırakmışızdır. Öteki insanlarla alışveriş, kurtulmaya çabalamamız gereken bir yükür; yakınlardan beklenen onay, bilge kişinin asla tahammül edemeyeceği, mahkûm edilmesi gereken bir *gösteriş*ten ibarettir; bilge kişi kendi kendine yetmeyi, özyeterliliği ister.

Montaigne türdeşlerine bir öğüt vereceği zaman bakın nasıl hitap ediyor: “Memnuniyetimizin kendimize bağlı olmasına çalışalım, bizi başkalarına bağlayan bütün bağlardan kurtulalım, bile isteye yalnız yaşayabilme ve yaşarken de rahatımıza bakabilme gücünü kendimizde toplayalım.” “Diğer şehvetlerle birlikte, başkasınca onaylanmanın verdiği şehveti de bırakın.”¹ Demek öteki insanlarla ilişkiden, özellikle onlardan beklediğimiz onaylamadan kurtulmak hem mümkün hem övülesidir: Montaigne’in aktardığı Stoacı bilgelik budur. La Bruyère de aynı telden çalar: “İnsan bazen kendi kendine yetmez görünür,” diye belirtmez mi yerinerek?² Fakat neyse ki bu kısıtlılıklar her zaman her yerde geçerli değildir. Bazen de insan, yanılsamalarını alt edip özyeterlilik idealine ulaşabilir. Genel bakış açısı çok farklı olmasına rağmen Pascal da aynı insan anlayışını paylaşır. “İçimizde, kendi varlığımızda yaşadığımız hayattan memnun olmuyoruz,” diye yazar. “Ötekilerin zihnindeki muhayyel bir hayatı sürelim istiyor, öyle görünmeye çalışıyoruz.”³ Pascal üzülererek şöyle belirtir: “Kendi kendimize yetmeyi bilmiyoruz.” Kendimizi sürgit bir toplumsal oyalamacaya kaptırdığımızı gözlemlerken içlenir. Toplumsallık gerçektir fakat ideal olanı yalnızlıktır çünkü bu aynı zamanda doğamızın derin hakikatidir: İnsan hayatına ilişkin tasavvurlarımızın altında yatan bireyci anlayışın ilk büyük versiyonu böyledir.

Ancak baskın versiyon bu değildir. İdeal ile gerçek, yalnızlık ile toplumsallık arasındaki zıtlığın mahiyeti genellikle başka cinstendir. Nitekim Rönesans’tan beri “doğa”yı “ideal”e bağlamaktan vazgeçilmiş ve doğa daha ziyade, gerçek diye adlandırılacak olanda keşfedilmiştir. Dönüm noktası, siyaset kuramında ve psikolojide eşzamanlı gerçekleşir, müsebbipleri de aynı yazarlardır (Machiavelli ve Hobbes bu düşüncenin simgeleri olmuşlardır). Yeni amentüye göre (gerçi köklü bir yenilik değildir aslında bu: Ulusların bilgeliği asırlardır “insan insanın kurdudur” diye öğretir), insan diğerleriyle sadece görünürde, o da resmi ahlakın gereklerine riayet etmek için ilgilenir. Esasında tamamen bencil ve çıkarıcı bir varlıktır, diğer insanlar onun için sadece

1 *Essais*, I, 39, s. 240, 247.

2 *Les Caractères*, “De l’homme”, 100.

3 *Pensées*, Brunschvicg, 147.

rakip ya da engeldir. Özünde yalnız bir varlık olan insan, toplum ve ahlak gibi güçlü engellere tabi olmasa, zıvanadan çıkmış bir iktidar arayışı içinde, benzerleriyle sürekli bir savaş halinde olurdu. Montaigne ile La Bruyère'in bir ideal olarak gördükleri –özyeterlilik, kendi kendine yetme– insanın gerçekliğidir, fakat bu tehdit altındaki bir gerçekliktir. Toplum ve ahlak insan doğasına aykırıdır, özünde yalnız bir varlığa ortak hayatın kurallarını dayatırlar. İşte ahlakçıların anlayışını alt eden de bu töretanılmaz insan anlayışdır, yine bugünün en etkili psikolojik ve siyasal kuramlarında işbaşında olan anlayış da budur.

İnsanın doğası gereği hem yalnız hem de bencil bir varlık olduğunu saptamış olmakla birlikte yine de iki zıt tarafa yönelebiliriz: Bu doğayla savaşılabılır ya da bilakis onu yüceltebiliriz. İnsana ilişkin bu görüşün Fransa'daki ilk büyük temsilcisi olan La Rochefoucauld daha ziyade savaşıma tarafını seçer: Toplum hayatı insanların ölçsüz iştahını sınırlar ve onları karşılıklılığı öğrenmeye zorlar, toplumsal ideal bencil gerçeğe yeğlenir ama bizzat insan doğasına gelince La Rochefoucauld'nun kuşkusu yoktur: İnsan öz-sevgisinin esiridir; bu kavram burada kendini bencilce ya da çıkar için sevmek demektir; çıkar terimi de geniş anlamıyla alınır ama daima arzulayan özne açısıyla sınırlı bir terimdir. Her ne kadar kibarlık ve yardımseverlik açgözlülük ve kibre tercih edilirse de gerçeğe gözümüzü açarak işe başlamalıyız: Görünürdeki bütün iyi duygular sadece maske ve yanıltmadır. “Her şeyi kendimize göre severiz.” “Dostluğumuzu oluşturan şey yalnızca çıkardır.”⁴ Benlik nefret edilesidir, diye ekler Pascal, iki nedenle: “Kendi içinde haksızdır çünkü kendini her şeyin merkezi kılar; diğerlerine rahatsızlık verir çünkü onları hükmü altına almak ister: Zira her *benlik* düşmandır ve diğerlerine hükmeden bir zorba olmak ister.”⁵

La Rochefoucauld'da (ya da ondan önce Hobbes'ta) yüzyıllar boyunca neredeyse el değmeden varlığını sürdürececek bir kanıtlama düzeneğinin oluştuğunu gözleriz. İlk aşamada bütün toplumsal ilişkiler övülesi vasıflara, alicenaplığa, öteki sevgisine bağlıymış gibi davranılır; başka bir deyişle yalnızlık ile toplumsallık arasındaki zıtlık bencillik

4 *Maximes*, M 81 ve M 85.

5 *Pensées*, 455.

ile diğerkamlık arasındaki zıtlığın eşdeğeri olarak yorumlanır ki, bu elbette aldatıcıdır. İşte o zaman, ikinci aşamada, gözlere inen perdeyi kaldırma işine girilir ve erdem maskesi düşürülür. Bu hareket poh-pohlayıcı bir yönü olmadığı ölçüde bize daha ikna edici görünür (öyle ya, deriz kendi kendimize bilincinde olmadan, nahoş bir şey doğru olmasaydı dile getirilmezdi). İnsanı fazlaca iyiliksever kabul eden bir görüşü reddettiğimizdeyse, geriye yalnız ve bencil bir varlık fikri kalır. Toplumsallık erdemlidir, oysa erdem aldatıcıdır, öyleyse hakikat toplumdışıdır. La Rochefoucauld şu sonuca varır: “Eğer insanlar birbirlerini enayi yerine koyuyor olmasaydı, toplum içinde uzun süre birlikte yaşayamazlardı.”⁶ Pascal şunu söyler: “İnsanlar arasında var olan birlik yalnızca bu karşılıklı aldatma üstüne kuruludur.”⁷ Başkalarının bizim iyiliğimizi istediğini sanmak yanılgıdır: Açık seçik görebilseydik toplum dağılır giderdi!

6 *Maximes*, M 87.

7 *Pensées*, 100.